

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2009 metai

2

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2010

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2009

2

Vilnius 2010

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2009

2

Vilnius 2010

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2010
© Straipsnių autoriai, 2010

Iš Antrojo Lietuvos istorikų suvažiavimo aruodo

WERNER PARAVICINI

ISTORIKO TIESA¹

1995 metais Binjaminas Wilkomirskis paskelbė knygą „Nuolaužos. Vienos vaikystės atsiminimai 1939–1948“. Leidinys sukėlė didelį susidomėjimą dėl dviejų priežasčių. Viena vertus, joje buvo aprašomi autoriaus vaikystės išgyvenimai koncentracijos stovyklose Maidaneke ir Aušvice, negalėję nė vieno palikti abejingo. Tačiau, antra vertus, praėjus trejiems metams paaiškėjo, kad šis autobiografinis pasakojimas buvo fikcija: B. Wilkomirskis, kitaip Bruno Grosjeanas, o po išsūnijimo Dösekkeris, niekada nėra buvęs jokioje koncentracijos stovykloje, o aptariamus vaikystės metus ramiai praleido Šveicarijoje. Pasipiktinimas buvo didžiulis, pasipylė priekaištai, autorius nuo to laiko dingo iš viešumos. Viso to nebūtų buvę, jei jis savo pasakojimą būtų pateikęs kaip romaną, galbūt jam būtų suteiktos dar aukštesnio rango premijos, nei jis spėjo gauti už savo fiktyvų kūrinį; kaip Jonathanas Little’as susišlavė už savo „Bienveillantes“². Tačiau B. Wilkomirskis negalėjo likti nenubaustas, nes pažeidė nerašytą paktą tarp skaitytojo ir autoriaus, kuris iš istoriko bei memuaristo visų pirma reikalauja vieno – tiesos. Kas konkrečiai turima omenyje, ir yra šių apmąstymų objektas.

Su pirmuoju klausimu siejasi ir antras: jei istorikas turi vaizduoti tiesą, kodėl tada „istorija“ gali ir net tiesiog turi būti kaskart perrašoma iš naujo, galbūt net, kaip neseniai buvo konstatuota, kartą per dvidešimt metų, o tai yra net mažiau nei viena karta? Juk yra tik viena tiesa? Ar jų gali būti daugiau? Kodėl istorijos mokslas niekad nesustoja,

¹ Šis tekstas parengtas pagal pranešimą, kuriuo pradėtas Antrasis Lietuvos istorikų suvažiavimas Klaipėdoje (2009 m. rugsėjo 10 d. Platesnė teksto versija, su nuorodomis ir bibliografija, pasirodys 2010 m. rudenį kaip žurnalo „Historische Zeitschrift“ priedas (Nr. 52). Wernerio Paravicinio mokslinę išvyką į Lietuvą parėmė Lietuvos–Vokietijos forumas.

² Turimas omeny Prancūzijoje gyvenančio amerikiečių autoriaus Jonathano Little’io romanas „Bienveillantes“ („Geranoriai“, Paris, 2008) (čia ir toliau vert. past.).

kodėl jis vis imasi iš naujo tų pačių dalykų arba atranda naujus? Kas lemia amžiną istorijos mūzos Klėjos jaunystę? Ar darbas tų darbščių istorikų, XVIII ir XIX a. išleidusių Muratorio „Scriptores rerum italicarum“, vokiečių „Monumenta Germaniae Historica“ ar britų „Rolls Series“, buvo bergždzias? Ar nereikia kaskart pradėti leisti šias serijas vėl iš naujo? Kodėl šios didingos išsamių tyrimų ir šaltinių publikacijų serijos klaidina pradedantį istorijos studijas, kuris tokios gausos akivaizdoje tiesiog sutrinka ir mano, kad jam jau čia nelieka daugiau ką veikti? Tačiau šis pasimetimas trunka tik tol, kol jis atranda... O tai, ką jis atranda, yra antra šių svarstymų dalis, ir jau gali būti nuspėjama iš pat pradžių, – kad kalbėdami apie tiesą ir amžiną jaunystę, turime dvi to paties medalio puses.

I

Istorijos mokslas ir pažinimo teorijos dilema

Dar prieš mėgindami priartėti prie atsakymų, turime prasivalyti kelią ir atverti prieigą, užverstą visokiausiomis nuomonėmis ir tvirtinimais, valdomą tradicijos, nusiaubtą mokslinių madų. Todėl iš pradžių pastebėkime istorikų, šiuo atveju vokiškai kalbančių, vartojamos kalbos ypatybes. Nors šis fenomenas būdingas visų šalių istorikų bendruomenei.

Tiesa

Šiuo atveju turime iškart konstatuoti, kad visi šiuolaikiniai specialistai žodį „tiesa“ traktuoja su dideliu nepasitikėjimu. 1859 m. pirmajame žurnalo „Historische Zeitschrift“ tome Vilhelmas Giesebrechtas rašė: „Tikras tyrimas yra varginantis darbas ir niekas negali lengvai jo išvengti, jei yra įkvėptas nuoširdaus tiesos pažinimo siekio. Ir šis tiesos jausmas šalia nuodugnumo yra antrasis kilnus mūsų istoriografijos požymis.“ Tačiau šiais laikais jau smerkiamai tvirtinama: „Ir vis dar dauguma medievistų yra pernelyg linkę ieškoti istorinės tiesos“. Ir net kiek skubotai yra paskelbta „tiesos mirtis“. Todėl nuolat girdime kalbas apie istorijos „konstravimą“, o ne „rekonstravimą“, nes pastaroji metafora suponuoja, kad kažkas kadaise yra buvę, kažkas, kas vėliau nunyko ir yra kone neatpažįstamai užklota, tačiau visgi grubiais bruožais gali būti pažinta. Knygų, kuriose kalbama apie kažko „išradimą“, ar net tokių, kuriose teigiama apie tariamą gyvenimo praktikos būtinybę periodiškai save iš naujo „išradinėti“, yra begalės. Antikos tyrinėtojas iš Rostoko Egonas Flangas prisimena: „Buvo baisu stebėti, kaip mano kolegos devintajame dešimtmetyje pasigavę žodį „mentalitetas“ juo žodžiu ir raštu puošdavo savo visiškai įprastus tyrimus“. Tą patį išgyvename ir dabar ir, deja, neišvengiamai patirsime ateityje.

1824 m. Leopoldas von Rankė savo „Romanų ir germanų tautų istorijų nuo 1494 iki 1535“ pratarinėje parašė: „Istorijai buvo priskiriama pareiga teisti praeitį, mokyti amžininkus būsimų laikų labui. Tokių aukštų pareigų šis tyrimas negali prisiimti. Jis tik nori parodyti, kaip iš tikrųjų buvo.“ Šie keturi paprasti žodžiai „kaip iš tikrųjų buvo“ yra ankstyviausia ir glausčiausia vilties išraiška, kad mes ne tik turime, bet ir galime žinoti. Tai, kad pačiam L. von Rankei jau tuomet buvo aišku, jog šis tikslas yra nepasiekiamas, vėliau buvo paminėta: „...Priartėti prie pačių įvykių, prie jų suvokimo, vienovės, pilnatvės, aš žinau, kaip toli nuo to aš likau nutolęs. Kas lieka? Tiek stengtasi, tiek siekta, o galiausiai nieko nepasiekama.“ L. von Rankė dar 1837 m. aprašė ir istoriografijos dvilypumą: „Kaip mokslas ji yra gimininga filosofijai, o kaip menas – poezijai.“

Tačiau su šia L. Rankės tiesos viltimi, kaip dabar galima spręsti, viskas baigta. „Rankės svajonė sužinoti, „kaip iš tikrųjų buvo“, šia forma (šiuo atveju praeities rekonstrukcija remiantis archeologiniais duomenimis) yra senai išsisklaidžiusi. Vėliausiai nuo Davido Clarko 1973 m. straipsnio „Archaeology: The Loss of Innocence“ archeologija galutinai prarado savo nekaltybę.“ Šis 2004 m. pareiškimas skamba svariai, juk kaip tik archeologija dirba su realijomis. Kas šiais laikais pritariamai pacituotų L. von Rankę, sulauktų atlaidaus šypsni, o blogiausiu atveju – pašaipos, ir su savo „trivialiu suvokimu“ būtų demaskuotas kaip pažinimo teorijos pradedantysis.

Aukščiausia interpretacijos instancija

Tuo pat metu įsitvirtino ir kitas žodis, ateinantis iš politikos, tačiau dabar vis labiau dominuojantis viešojoje diskusijoje apie mokslą. Čia jau nekalbama apie „tiesą“, bet apie „aukščiausią interpretacijos instanciją“ arba „nuomonių viršenybę“. Šis siekis mokslininkų pripažįstamas kaip „neabejotinai teisėtas jų veiklos tikslas“. Čia turima omeny tai, kad reikia siekti pergalės konkurencinėje kovoje už retą viešą dėmesį ir tuo pat metu, suprantama, pretenduoti į atitinkamus finansus. Ar tai, kas tuo metu tvirtinama, yra tikra, iš esmės neatlieka jokio vaidmens. Svarbiau už rezultatą yra kuo platesnis „įtinklinimas“, tinkamu žodynu suregztas mokslinis projektas, skambi tezė ir po jos sekanti vieša diskusija su autoriumi. Svarbiausia, kad atitiktum tai, kas laikoma moderniu ir yra visų lūpose. Kaip ta proga yra pasakyta, „matomumas vertinamas labiau už kokybę“. Abejonei, nuolankumui, pasišventimui nelieka vietos. Moksle jau giliai įsišaknijusi laikysena, kad laimi (būdinga pati samprata, kad visuomet turi būti laimima) ne tiesa, bet geresnė istorija, kai turima omeny būtent *story*, o ne *history*.

Faktas

Kartu su „tiesos“ sąvoka abejotinoje šviesoje atsiduria ir jos palydovas „faktas“. „Tikras mokymas glūdi faktų pažinime“, konstatavo L. von Rankė 1831 m. Apie juos autotringai sakoma, kad jų neįmanoma nustatyti, kad jų tiesiog nėra, nes vis tiek viskas

esą tik nuomonės, iškreipta tradicija, interaktyvus diskursas. „Istoriniai faktai yra... subjektyvūs konstruktai, besiremiantys objektyviu pagrindu“ – tokia naujesnė, šiaip ar taip dar objektyvumo likučius išsauganti definicija. Kitur nelieka ir jų, kaip rašo Ulrichas Raulffa: „...triumfuoja lėkščiausias pozityvizmas, bandantis įtikinti save patį, kad archyvai yra faktų kapinės, o ne fikcijų sodai“. Pozityvizmas apskritai yra tapęs baisiausiu keiksmažodžiu, koks tik šiandien gali būti išsakytas istoriko atžvilgiu. Tiesa, kartu visi mielai naudojasi visu tuo, ką tie neva riboti XIX a. žmonės pririnko faktų pavidalu.

Dabar sakoma, kad reikšminga yra ne tai, kas buvo, bet tai, kaip apie tai kalbėta; tik tai lieka mūsų suvokimui. Tokios traktuotės iškreiptas įsikūnijimas yra tvirtinimas, kad Karolingų epochos nebūta, kad jie buvo tam tikrų interesų padiktuotas vėlesnių laikų išradimas.

Dar viena šiuolaikinė kategorija – „atsiminimo šydas“³. F. Schilleris dar galėjo tikėti, kad nuo Saiso paveikslo galima nuplėšti šydą, nors ir su mirtinomis pasekmėmis⁴. Šiandien tikima, kad nutraukus vieną šydą, atsiveria kitas ir taip iki begalybės. Tačiau tai, kas įvilktą į prašmatnų rūbą (jau kažkelinto) *turn* („posūkiu“), iš esmės yra ne kas kita, kaip toliau plėtojama šaltinių kritika. Tai galima pastebėti jau vien iš to, kad Johannesas Friedas savąjį „Kanosos pakto“ atradimą⁵ pagrindžia tik tuo, jog pamatiniu paverčia kitą šaltinio tekstą, nei tai darė jo pirmtakai (kas šiaip savaime yra mėgstamas ir visai teisėtas istorikų darbo metodas). Be to, kaip parodė Gerdas Althoffas (ne kartą polemizavęs su J. Friedu ir kitais klausimais), šiuo pakeitimu paremta interpretacija nėra įtikinama.

Šaltinis

Sujauktų sąvokų tamsoje pranyksta dar vienas tiesos satelitas – „šaltinis“. Jis dabar taip pat laikomas sukonstruotu. Šis gražus apibūdinimas, metafora (šaltinis) sako, kad panašiai kaip gausiai iš žemės ištrykstantį vandenį mes turime liudijimus, iš dalies sąmoningai paliktus, tačiau daugiausia nesąmoningus – tokius kaip archeologiniai radiniai arba nesuskaičiuojami teisinių sandorių aktai, kurie nebuvo skirti būsimoms kartoms ir kurių dėka mes galime rasti neužtvertą priėjimą prie gyvenimo tikrovės.

Bet tiesa jau laikoma ne tik nepasiekiamu, bet apskritai neteisingu tikslu, faktas yra demaskuojamas kaip savotiškas konstruktas, o šaltinis – kaip graži fikcija. Čia norėusi pacituoti vieną neseniai paskelbtą interviu su mados dizaineriu Wolfgangu Joopu, kuriame teigiama: „Mes save šiandien vadiname postmoderniais, o tai reiškia, kad

³ Vokiečių medievisto Johanneso Friedo pagarsėjusios knygos pavadinimas (J. Fried, *Der Schleier der Erinnerung. Grundzüge einer historischen Memorik*, München, 2004).

⁴ Aliuzija į Friedricho Schillerio baladę „Šydu uždengtas paveikslas Saise“.

⁵ Turimas omeny Johanneso Friedo ir Gerdo Althoffo ginčas dėl žymaus viduramžių įvykio – imperatoriaus Henriko IV „žengimo į Kanosą“ interpretavimo.

gyvename tik iš citatų“, ir toliau, turėdamas galvoje itin sėkmingą menininko Damieno Hirsto savęs „pardavimą“: „būti šarlatanu yra puiki marketingo strategija. Turi tiesiog priversti patikėti, kad tai yra menas. Kaina už meną yra tvirtinimas. Jis tvirtino, o juo patikėjo. Kitą dieną viskas jau buvo kitaip“. Pakeiskime žodį „menas“ į „mokslas“ ir paralelė beveik ideali.

Net toks kritiškas tyrinėtojas kaip Wolfgangas Reinhardas rašo po *linguistic turn* su, deja, tik lengva ironija: „Perdėtai formuluojant, galima pasakyti, kad mes nieko nežinome apie istoriją, bet tik šiek tiek apie tekstus, kuriuose kalbama apie istoriją, ir nebeskelbiame tyrinėjimų apie istorinę tiesą, o tik naujus tekstus apie kitus tekstus.“

Kvantinė mechanika ir memorika

Dar dvi kitos šiuolaikinės tendencijos kvestionuoja apskritai stebimo objekto realumą. Viena jų pasitelkia metaforą, dar radikalesnę už Platono uolos alegoriją: jei ten žmonės matė tik šešėlius, o ne pačius daiktus, tai čia, remiantis kvantinės mechanikos pavyzdžiu, teigiama, kad tik žmogaus žvilgsnis sukuria šaltinius ir faktus, kuriuos jis laiko objektyviomis duotybėmis. Tai, kas egzistuoja, tokiu atveju jau nebėra nušviečiama ir padaroma matomu, bet stebėtojo šviesa pati pagimdo fikcijas. Stebimo objekto negalima atskirti nuo stebėtojo, kurio dėka tas objektas ir įgyja egzistenciją ar bent jau yra jo pakeičiamas ir transformuojamas. Tiesa, tokią požiūrį postulavo dar Kantas, tačiau čia jis įgauna nepralenkiamo aštrumo. Šis (antrasis) neokantinis posūkis, po pirmojo apie 1900 m. – jos protėvis buvo seniai neveiksmingas Droysenas, – eseistiniuose tekstuose traktuojamas kaip savaime suprantamas dalykas ir prisiskverbė iki pat beletristikos. Pavyzdžiui, 2009 m. pasirodžiusiame Stefano Beuse'o romane „Viskas, ką tu matai“ („Alles was du siehst“) sakoma: „Tiesą sakant, čia kalbamane apie tai, ką mes manome matą. Ką manome esant tikra. Mes tikime tuo, ką matome ir galime priliesti. O iš tiesų yra atvirksčiai: mes matome daiktus, nes juos laikome tikrais. Jūsų norai, jūsų mintys sukuria realybę.“ Jei visa tai būtų be išlygų tikslu, tai būtų Koperniko revoliucija mūsų pažinimo prigimtyje: Saulė sukasi ne apie Žemę, bet Žemė apie Saulę.

Antroji tendencija, pasitelkusi „memorikos“ devizą kaip naujausią pasiekimą, pristato idėją, kad mes, net jei ir to norėtume, negalime pažinti praeities, ir ne tik todėl, kad kiekvienas žmogus, kiekviena karta kuria savo pačių praeitį, kuri turėdama mažai ką bendra su iš tiesų įvykusia istorija užkerta mums priegią prie šios kitos praeities. Dar daugiau – žmogaus smegenų funkcionavimo ir atminties ypatumai bet koki objektyvumą savaime daro neįmanomu iš principo.

* * *

Tai gana slegianti ar net paralyžiuojanti padėtis, jei nepradedi akiai žavėtis pranašaujama proveržiu į naują kompleksiskumą. Įsitvirtino naujas istorinio tyrimo lygmuo, kai tiesiog nebūtina klausti, kas buvo iš tikrųjų arba kas yra tikra, tenkinantis

pasivaikščiojimais neginčijamu laikomame antrinio šnekėjimo metalygmenyje (arba, kalbant Platono terminais, *doxa*). Pradėję nuo „mes galime pažinti“ (pavyzdžiui, jei mes tik surinkome visas lotyniškas inskripcijas) per požiūrį „mes negalime pažinti“ (nes šaltiniai prarasti, nes žinome tik vienos pusės tvirtinimus, nes kiekvienas mus pasiekęs šaltinis savaime falsifikuoja įvykius) atsiduriame ties „mums nereikia pažinti“. Norint galima net pasakyti, kad sekuliarizacija pagaliau visiškai apėmė ir istorijos mokslą. Jei jau mums nieko nėra tikra, nieko nelieka ir vertinga, nekalbant jau apie tai, kad šventa. Tai, kad iš istorijos galima ko nors pasimokyti, yra pasenusi iliuzija. Tokios nuomonės, tiesa, buvo dar Hegelis, bet ar galima jos laikytis po 1945-ųjų ir dar Vokietijoje? Būdami nuoseklūs tada turėtume prieiti išvados, kad istorijos rašymas neatperka tam skirto laiko sąnaudų ir todėl galima ramiai toki užsiėmimą mesti.

Arba kitaip – galima palikti tai daryti kitiems. Juk yra žmonių, kurie sulaukia kur kas didesnio publikos dėmesio nei profesionalūs istorikai. Tai istorinių romanų autoriai, kurie, kaip jiems ir pridera, iš fragmentų gali sukurti visumą (o geresni istorikai ir yra nesąmoningi romanistai); televizijos dokumentinių filmų kūrėjai, kurie iš originalių dokumentinių kadru ir papildomai suvaidintų scenų mielai kurpia naują praeitį; kompiuterinių žaidimų išradėjai, kurie ištisoms kartoms perduoda tas liekanas, kurias dar galima išgauti iš menamos istorijos; pagaliau meninių instaliacijų iniciatoriai, kurie istorijos turinį išstremia į simbolinį vyksmą. Pažymėtina, kad visų jų darbai apibūdinami kaip istorijos „produkcija“, o ne, tarkim, atradimas arba koks nors žaidimas su daugiau mažiau istoriniais, t. y. šiuo atveju tikrais, elementais. Specialistai pavydžiai žiūri į šių laisvų demiurgų darbus ir jiems tenkantį dėmesį, ir negelbsti, jei jie sako, kad šiuos dalykus jie jau senai parašę ir paskelbę. Tie, kurie cituoja lotynišką sakinį originalo kalba ar net puslapio apačioje įdeda nuorodą, o dar, be to, neprideda paveikslų (kurie šiaip dažnai reprezentuoja tik save pačius), nesulauks dėmesio. Juk sakoma: „Tiesa ir retorika nėra nesuderinami. Priešingai, literatūrinis vaizdavimas gali perduoti pažinimą, kuris savo ruožtu gali padėti aiškinant istoriją.“ Išties, koks tada varginantis gali pasirodyti tas amžinas darbas su išnašomis, galynėjimasis su medžiagos gausa, visų pasiekiamų šaltinių peržiūrėjimo būtinybė. Žymus vokiečių istorikas Arno Borstas ne mažiau garsiam prancūzų istorikui Georgesui DUBY prikišo tai, ką jis pavadino „la grande sieste“ – didįjį pietų miegą tyrinėtojo, kuris pasirinko gražiai suformuluotą sintezę ir televizijos populiarumo kelią. Ta pačia dvasia Philippe’as Corcuffas suvedė sąskaitas su Jeanu Baudrillardu: „Jei jau „realybė daugiau nėra galima“, kam tada reikia taip sunkiai ir varginančiai organizuoti socialinių mokslų pakilimą, kad būtų galima prie tos realybės priartėti? Visa tai juk gali gerai pakeisti stilius, intucija, vaizdingos metaforos, savavališki apibendrinimai. Prieštaringas apsikeitimas protingais argumentais yra visiškai įveiktas ir nereikalingas. Mat kokią turime teisę trivaliai tikrinti menininko genijų?“ „Demokratinėse visuomenėse istorijos rinkta turi neaprėpiamą pasiūlos gausą. Istorijos mokslas yra tik tos pasiūlos dalis“, – sakoma 2008 m. pasirodžiusio Dieterio Langewiesche’so straipsnių rinkinio „Laiko permai-

nos“ („Zeitwende“) anonse. Ten surinktuose tekstuose ši problema nagrinėjama išsamiau. Rinkos nedomina tiesa – kaip į tai žiūrėti tiriantiems istorikams? Ar jie gali ir turi su tuo susitaikyti? Ar jie turi pasirinkimą?

Tačiau skaitytojas ir istorijos stebėtojas visai nelinkęs atsisakyti tiesos, fakto, šaltinio, taigi konkrečios tikrovės. Populiarios parodos žada demonstruoti istoriją „kuo arčiau“, „tiesiog prisiliečiant“, garbingas muziejus savo rinkinius reklamuoja šūkiu „Visi laikai. Visos prasmės“. Ir tai vyksta tuo metu, kai vis daugiau autorių kurioziškai kalba visų pirma apie save pačius, nes objektyvumo siekis yra įtartinas, o subjektyvumas neišvengiamas.

II

Faktas, šaltinis, tiesa ir fantazija

Šioje beviltiškai atrodančioje situacijoje paguodą suteikia vienas dalykas: visi tie klausimai nėra nauji, beveik visi jau yra apmąstyti ir net atsakyti. Tik reikia prisiminti. Ši darbą jau ne kartą yra atlikęs Otto Gerhardas Oexlė, tirdamas vis pasikartojančius istoriją užgriūvančius iššūkius iš gamtos mokslų metodikos ir pažinimo teorijos pusės. Čia jau buvo minimi I. Kantas, Rankė, J. G. Droysenas, prie jų dar teks grįžti. Toliau bus pasitelkiami F. Nietzsche, W. Dilthey'us, Maxas Weberis, G. Simmelis, E. Troeltschas, E. Cassireris, taip pat bent jau paminimas „diskurso“ kūrėjas M. Foucault. Savo eilės sulauks ir H. G. Gadameris, R. Koselleckas, J. Rüsenas, O. G. Oexlė, Wolfgangas Reinhardas. Pažiūrėkime, ką su jų visų pagalba šios dienos perspektyvoje pavyks pasakyti anksčiau iškeltais klausimais.

Faktas

Šiuo atveju turi būti iš naujo nubrėžta riba tarp fakto ir (re)konstrukcijos, teisingumo ir tiesos, fakto ir fikcijos. Reikia protingai peržiūrėti sienų gaires tarp šių visų dalykų, nors ir pastebėta, kad „viskas, kas faktiška, jau yra teorija“.

Visų pirma reikia priminti, kad bet koks istorijos rašymas remiasi faktų nustatymu, ir kad pretenzija į tiesą abiejų šių operacijų atveju nėra vienoda. Šiuolaikinė kritika nėra nukreipta į faktų radimą, bet į jų interpretaciją, o taip pat į jiems priskiriamą vietą istoriografijoje. Taigi pirmame žingsnyje kalba eina ne apie tiesą, o apie tikrumą.

Einant toliau, nėra pagrįsta atsisakyti fakto sąvokos vien tik dėl to, kad jis L. von Rankės laikais buvo Dievo veiksmas ir kad po F. Nietzsche's paskelbtos Dievo mirties jis tuo pačiu neteko savo egzistencinio pagrindo. Savo laiku F. Nietzsche istorikų cechui yra priskyres tiek dalykų, kad jis iki šiol negali atsigauti. Jo kritika amžininkų istorikų savim patikinčio pažinimo tikrumo ir pasaulinės istorijos rašymo atžvilgiu (*Facta! Taip Facta ficta*) tuo metu buvo gaivaus vėjo gūsis, tačiau kartu ji

buvo visiškai perdėta, nes iš esmės fiktyvumą priskyrė visam tam, ką istorikai vadina „istorija“. Jei F. Nietzsche, pirmasis radikalus dekonstruktyvistas, tvirtino, kad „visi istorikai pasakoja apie dalykus, kurie niekuomet niekur neegzistavo, išskyrus jų pačių vaizduotę“, jis turi omeny profesionalius istorikus. Tuo tarpu aukščiausią vertę jis, kaip žinia, suteikia „monumentaliai“ būtovei, kurią mes šiais laikais turbūt pavadintume „kultūrine atmintimi“. Ši, pasak jo, su istoriografija neturi nieko bendra. „Antikvarinė“ istoriografija, kuri pati gyvena praeityje, jis atmetė radikalčiai, kiek daugiau prasmės jis išvėlgė „kritinėje“ istoriografijoje, kuri sugriauna senas sampratas ir atveria kelią laisvai nuo praeities dabarčiai. Beje, vienas protingas stebėtojas pasiūlė tokią modernią istoriografiją pavadinti „ciniška“. Vėlyvesnis F. Nietzsche's amžininkas Jacobas Burckhardtas su panieka kalbėjo apie „aktų sąslavas“, tiesa, lygia greta manydamas, kad pro jas vis tiek reikia prasibrauti. O poetas Heinrichas Heinė jau užtikrintai, kaip tikras F. Nietzsche's sekėjas, pakilo virš „faktų kapinyno“. Visi jie šiomis metaforomis vadino istoriografiją.

Bet grįžkime prie faktų. Prigimtinė pozityvizmo nuodėmė buvo ta, kad jis faktų pateikimą iškėlė aukščiau už pačią istoriografiją: istorijos rašymas esąs išdavystė tikrovės atžvilgiu. Taip apie 1900-uosius samprotavo tokie įtakingi istorikai kaip Paulis Fridolinas Kehras ir kiti, sąmoningai atsisakydami rašyti istorijas. Tam tikra prasme jie buvo teisūs: bet koks aprašymas neišvengiamai yra atranka. Tačiau už šio įsitikinimo slypėjo iliuzija, kad tyrinėtojas tik todėl valdo istorinę medžiagą, kad jos neužrašo.

Todėl veikiau jau reikėtų pritarti Koselleckui, kuris 1977 m. rašė: „Kas susiję su vadinamoju grynu faktų nustatymu, tai jis metodologiškai yra būtinas ir yra bendriausia prasme patikrinamas. Istorinis metodas turi savo nuosavą racionalumą. Dokumentų autentiškumo klausimai, jų datavimas, statistinių skaičiavimų duomenys, tekstų skaitymo būdai ir variantai, jų kilmė ir proveniencija: visa tai gali būti nustatyta su gamtos mokslams būdingu tikslumu ir šie rezultatai nepriklausomai nuo tyrėjo gali būti universaliai perduodami ir kontroliuojami. Šis per amžius susiklostęs metodiško rūpestingumo kanonas suteikia patikimą atramą visų tų tvirtinimų atžvilgiu, kurie pretenzingai užtikrintai bando visa tai paneigti.“ Žinoma, faktai dar nėra istorija. Tačiau jie yra istorijos pagrindas, o tuo pačiu ir kiekvienos interpretacijos šaltinis. Be faktų tikrumo negali būti tiesos. Į tokių teiginį Jorgas Baberowskis atsako pašaipa: „Kas yra perskaitęs daug aktų, galiausiai žino daugiau tikrovės, taip skamba *credo* kiekvieno istoriko, tikinčio, kad ta tikrovė atsispindi šaltiniuose.“ Tačiau toks „vežikų darbo“ paniekinimas yra nepagrįstas. Priešingai, tokio darbo vertė turi būti pripažįstama kaip itin aukšta, ir jis toliau turi būti tęsiamas, kad abejonių nekeliančių faktų padėtis sustiprėtų kintančių nestabilių interpretacijų atžvilgiu.

Aiškumo dėlei galima pateikti tokių pamatinių faktų pavyzdžių: tai ir biografijų faktai, tokie kaip gimimas, krikštas, vedybos, ligos, mirtis ir palaidojimas, tai ir metų ritmas su kalendoriaus dienomis ir bažnytinėmis šventėmis; iš kitos pusės, tai ir įvai-

rios rūšies įvykiai – pergalės ir pralaimėjimai, o kartu ir sėkmės bei nesėkmės, vieta ir laikas, žinojimas ir nežinojimas, teisės ir papročių normos, neužmirštant dar vieno – atsitiktinumo.

Todėl retkarčiais mes galime tiesiog absoliučiai užtikrintai pasakyti, pavyzdžiui, remdamiesi dvaro sąskaitų knygomis ir išlikusiais dokumentų originalais, kada, kur ir kam buvo parašytas Burgundijos hercogo laiškas, koks pasiuntinys koku keliu ir koku greičiu jį nugabeno ir kada jis pateko į adresato rankas. Tiesa, pasitaiko, kad nežinome tokio laiško turinio, jei pats laiškas gavėjo archyve neišliko, o sąskaitų knygos apie turinį neužsimenama.

Kaip ir fiktyvus ar kontrafaktinio (kas būtų, jei?) istorijos rašymo atveju antrasis pažintinis žingsnis yra mažiau tvirtas nei pirmas, o trečiasis atrodo jau visai neįmanomas. Retas faktas turi neginčijamą reikšmę, ir interpretacija dažnai nuo pat pradžių yra prieštaringa. Tai gerai rodo žinomas Žanos d'Ark pavyzdys: ar ji buvo atkritusi eretikė, ar nepalaužiama šventoji? Kiekvieną šių nuomonių galima ginti kone vienodai įtikinamais argumentais. Tikra tik tai, kad ji buvo sudeginta Ruane 1430 m. gegužės 30 d. Bet net ir tai po jos mirties buvo ginčijama.

Jau 1996 m. fizikas Alanas Sokalas sąmoningai beprasmiškame straipsnyje, kuris vis tiek be jokių problemų buvo išspausdintas viename avangardiniame žurnale, „įrodė“, kad postmodernias abejones objektyvių realybių egzistavimu esą patvirtina ir modernios kvantinės mechanikos duomenys. Kai kitame žurnale paskelbtame kitame straipsnyje jis atskleidė savo mistifikaciją, kilo skandalas. Nepaisant to, apeliavimas į modernią fiziką ir toliau pasitelkiamas kaip lemiamas objektyvumo sunaikinimo argumentas. Heisenbergo neapibrėžtumo principas iš tiesų yra įspūdingas dalykas. Bet kas mums leidžia šį eksperimentinių laboratorijų principą pritaikyti istorinių duotybių atžvilgiu? Ar tokiu būdu nesukuriama nauja fikcija?

Tuo tarpu tendencijos moksle dar kartą pradeda keistis. 2005 m. žurnale „Merkur“ vėl buvo intensyviai gvildinamas „realybės“ klausimas, ką kritiški protai tuoj pat apskelbė neleistinu „naujuoju tikrovės ilgesiu“. Pažymėtina, kad pastaruoju metu daugelyje seminarų ir koliokviumų vis iš naujo iškeliami akivaizdumo problema. Klausiami: „Kas seka konstatavus, kad viskas tėra diskursai, kurie lemia daiktų ir aplinkybių suvokimą?“, ir toliau šiuo reikalu aiškinama, kad „reikia gerai pagalvoti, ar po rekonstrukcijos dešimtmečių dar įmanoma moksliskai nagrinėti savarankišką dalykų ir situacijų dinamiką“. Michaelis Borgoltė netgi konstatuoja: „Jokiu būdu ne naivūs, bet filosofiskai išprusę gabūs studentai stengiasi išsiveržti iš istorinio pažinimo reliatyvizmo, kad, atsižvelgę į visą tą atminties kritiką, naujai interpretuodami šaltinius prasibrautų arčiau to, ką mums praneša „faktai“. Taip ir norisi sušukti – kas galėjo apie tai pagalvoti, ir tuo pačiu pasidžiaugti sugrįžtant įprastiems dalykams ir suvokimui, tegu ir tariamai aukštesnio pažinimo lygmenyje.

Taigi staiga gali nukristi įvykių kaukės ir vėl tampa galimas tiesioginis patyrimas. Bet ir čia būtinas atsargumas: kiekviena karta pradeda nuo to, ką ji mato: baltą marmurą antikinių statulų, kurių spalvos neatsilaikė prieš amžių vėją ir orą, arba nepakartojamą Michelangelo Sfumato, kol nebuvo nuvalytos Siksto koplyčios freskos. Labiausiai trukdo nepatikrintos prielaidos, kurias seka laiko dvasia, pasižyminti „suveltais dalykais“ ir klaidingu suvokimu apie tariamai savaime suprantamus dalykus, o taip pat leidžianti stebėtojo epochai pakilti aukščiau ankstesnio pažinimo. Iš čia kyla pavojus ne tik faktų nustatymui, bet dar daugiau – tų faktų įvertinimui.

Šaltinis

Faktai yra gaunami analizuojant šaltinius. Kiek istorijos mokslas ir istoriografija priklauso nuo realiai išlikusių šaltinių, vokiečių viešuomenei staiga dar kartą tapo aišku po to, kai 2009 m. kovą sugriuvo milžiniškas Kelno archyvas. Kilo smarkus pasipiktinimas, nes tapo akivaizdu, kad praeities fragmentas, tariamai saugiai padėtas ir lengvai prieinamas, gali būti negrįžtamai prarastas. Tai kas Kelne, kaip vėliau pasirodė, įvyko tik menka dalimi, turėjo kur kas skaudesnes pasekmes kitur – Paryžiuje 1737 m. ir dar kartą 1870 m., Hamburge 1842 m., Ypre Pirmojo pasaulinio, Midelburge, Abervilyje, Turne, Monse, Hanoveryje, o visų pirma Neapolyje Antrojo pasaulinio karo metu. Dabartinis prabudimas yra juo labiau įsidėmėtinas, nes pastaruoju metu jau tapo įprasta „archyvą“ laikyti apdulkėjusia ir didesnio susidomėjimo negalinčia sukelti vieta.

Tai ką naujo kadaise pasakė Rankė? Jis mokė, kad reikia atsakyti tradicinės literatūrinės istoriografijos, kuri mieliausiai seka naratyviniais šaltiniais, ir deklaravo primatą kritiškai vertinamų archyvinių šaltinių, nors šiaip savo šaltinius tuomet jis, žinoma, apibrėžė kur kas siauriau, negu įprasta šiandien, kai šaltiniais skelbiama viskas, įskaitant grynas fikcijas. Tai iš tiesų taip modernu, kad Rankė beveik gali būti vertinamas postmoderniu matu. Juk ilgą laiką vokiečių istoriografija buvo laikoma išimtinai sausa ir nepaskaitoma. Dabar gražiai rašyti išmokta, tačiau rimtų šaltinių studijų sąskaita. Tiksliau sakant, šios studijos yra išstremtos į antrąjį planą ir akademinio lygiu devaluotos. Du geriausiai plunksną valdę XX a. vokiečių istorikai – Hermannas Heimpelis ir Arno Borstas – senatvėje grįžo prie grynojo erudicinio akademizmo ir šaltinių leidybos pripildytų monumentalųjų veikalų, ir ne dėl kokio nors conceptualumo stygiaus, bet norėdami užsiimti esminiais dalykais ir kuo labiau priartėti prie praėjusių laikų tikrovės. Elegantiški sąmojai ir lengvai nukalamos tezės jiems buvo pabodusios.

Arnoldas Eschas atkreipė mūsų dėmesį, kad tai, kas mus pasiekė kaip archyvinis palikimas, yra nulemta ne tik atsitiktinės istorinio paveldo išlikimo lemties, bet ir tam tikrų objektyvių išlikimo galimybių – antai ilgiems laikams numatyti žemės valdų transakcijų dokumentai yra iš principo geriau išsaugoti nei laiškai, o su skandalais su-

siję aprašymai – geriau už kasdienį gyvenimą fiksuojančius tekstus. Todėl jis ir klausė: „Ką istorikui reiškia santykis su jo šaltiniais?“ Ir atsako – „šis santykis jam reiškia viską“. Todėl šaltinių leidybą ir kritiką jis apibrėžė kaip istorikų „pamatinį mokslą“. Tačiau jaunesni žmonės klausia dar toliau: ką visa tai galėtų reikšti, ir primena apie būtinybę įvertinti „šaltinio konstruktyvistinius aspektus“, čia jie pritaria Reinhartui Koselleckui, kuris teigė, kad „tai, kas istoriją daro istorija, nėra vien tik šaltiniuose perskaityti tekstai: tam, kad apskritai prakalbintum šaltinį, būtina galimų istorijų teorija“. Ir iš tiesų, istorinio proceso teorija, eksplicitiškai ar nesąmoningai, visuomet lemia šaltinių atranką ir jų interpretaciją.

Bet nėra joks sutapimas, kad teorija apie „memoriką“ (žmogaus atminties struktūros poveikį šaltinių liudijimams) su jos deklaruojamu fundamentaliu skepticizmu šaltinių atžvilgiu buvo suformuluota brandžiųjų viduramžių tyrinėjimų pagrindu, ar kitaip tariant, tyrinėjant epochą, kurioje dar nebuvo aktų kaip masinio istorijos šaltinio. Tų laikų įvykių atžvilgiu išties dažniausiai neturime patikrinimo galimybės, nes šaltinių išliko labai mažai, dalis jų sunaikinta, nes (ir tai svarbiausia) sakininės žodinės tradicijos ir gestų laikais jie taip ir neatsirado. Kaip pastebi Egonas Flaigas: „Galima tiesiog prozopografiškai pademonstruoti, kad dekonstruktyvizmas juo mažiau yra paveikus, juo daugiau istorikas turi galimybių naudotis ne tik naratyviniais šaltiniais.“ Tokių dokumentų skaičius viduramžiais pamažu auga, vienur anksčiau (Italijoje, Anglijoje), kitur vėliau (į šiaurę nuo Alpių ir tolimesniuose regionuose). Vėlyvųjų viduramžių istorikui nešautų į galvą visą praeities paveikslą sudėlioti vieno šaltinio, kokios nors Lamberto iš Ardres kronikos ar Guillaume'o le Maréchal'o eiliuotos biografijos, pagrindu: kadaise Georges'as DUBY paliko griežtą savo disertacijos apie Mâconnais regioną pasauli ir niekuomet daugiau į jį nebesugrįžo⁶.

Prisimenu Jeano Schneidero, didžio seno žmogaus iš Nansi, išsakytą pastabą apie savo amžininką DUBY: „une déception“, nusivylimas. Visai kitokį kelią rinkosi kitas amžininkas – Arno BORSTAS. Ir tai liudija jo monumentalūs vėlyvieji veikalai apie laiką ir kalendorių Karolingų epochoje. Todėl lieka galioti dar vieno iškilaus medievisto, šįkart belgų, Léopoldo GENICOT'o reikalavimas, kad tik surinkus įmanomai išsamią istorinę medžiagą, ateina eilė rašymui, kuris savo ruožtu baigiamas tik po ilgo brandinimo laikotarpio. Ir taip yra, net jei polinkis į išsamumą ir statistiką yra laikomas įveiktu ankstesnių prancūzų Analų mokyklos kartų etapu, o publikavimas bet kokia kaina šiuo metu yra tapęs akademinio išgyvenimo technika, kurią dar labiau stiprina įsitvirtinanti *ratings* (reitingavo) politika, galinti tik skaičiuoti, tačiau nebegalinti įvertinti.

Tiesa, čia ne kartą cituotas Reinhartas Koselleckas nepripažino šaltiniui jokios aktyvios galios, o tik reaktyvinę: „Archyvinis dokumentas tampa šaltiniu tik jį apklausus

⁶ Lyginamos ankstyvojo ir vėlyvojo žymaus prancūzų medievisto Georges'o DUBY kūrybos etapų knygos: *La Société aux XIe et XIIe siècles dans la région mâconnaise*, Paris, 1953 ir *Guillaume le Maréchal ou le meilleur chevalier du monde*, Paris, 1984.

[...] Tik tada jis pradeda kalbėti, arba, naudojant šaltinio metaforą, – tekėti.“ R. Koselleckui priklauso ir tarp istorikų paplitęs bei dažnai cituojamas posakis: „Šaltiniai turi veto teisę.“

Bet ar tikrai šaltinis tyli? R. Koselleckas teigia: „Archyvinėje medžiagoje praeitis nors ir egzistuoja, tačiau yra nebyli, ji snaudžia, bet nėra negyva.“ Taigi kažkas vis dėlto gyvena. Bet kas? Ar nešaukia žydiškas antkapis iš laiptų, į kuriuos jis įmūrytas po pogromo, ar jis nėra savaiminė akivaizdybė, jei bent kiek žinai raštą, kalbą ir istorinį kontekstą? Ar Paryžiaus nacionaliniame archyve nebūta „Armoire de fer“ („Geležinės spintos“), kurioje buvo surinkti brangiausi prancūzų tautos istorijos dokumentai ir ypatingu būdu saugojami? Tai gal šaltiniai vis dėlto kalba? Tačiau tai atkakliai neigiama ir tapę bendru istorikų cecho sutarimu. Visai neseniai Ulrichas G. Großmannas taip atsakė į mano klausimą: „Dokumentai nekalba, jie tik atsako į klausimus“. U. G. Großmannas šiaip ar taip yra direktorius didžiausio Vokietijos kultūros istorijos muziejaus – Germanų nacionalinio muziejaus, kuriame saugomas originalus šimtametės vokiečių istorijos paveldas. Kas jei ne jis turėtų ypač vertinti šaltinį, šiuo atveju muziejinį parodos objektą? Bet ir jis prisijungia prie *communis opinio*. Tačiau reikia mėginti klausti toliau: kokia kokybė leidžia dokumentui duoti atsakymus? Juk originalo „aura“ atsiliepia tik žinovui. Kitus gali veikti tik aukso spindesys, dydis ar itin senas amžius.

Taigi šaltiniai patys nekalba. Bet klausimas irgi nesukuria šaltinio, nes šis jau turi būti, kad apskritai būtų galimybė ką nors išsakyti. Teiginys apie šaltinį kaip kreaciją yra ne kas kita kaip neleistina metafora. Šaltiniai nėra sukuriami, jie yra atrenkami. Galima juos jungti į grupes, skaičiuoti, analizuoti, o taip pat ir klausti to, kas juos sukūrusiam autoriui buvo visiškai nesvarbu. Kūrybinis procesas čia pasireiškia kaip esamų duotybių atranka, jų išdėstymas chronologiniame, ekonominiame, socialiniame kontekste. Galimų klausimų skaičius yra begalinis, tačiau joks atsakymo elementas nėra išgalvotas.

Minėti jaunieji mokslininkai jau mąsto, kaip galima būtų apsieiti be šaltinių: „Vis dar sunkiai įsivaizduojamas humanitarinis mokslas, kurio pažinimas grindžiamas ne šaltiniais. Tai turbūt galėtų būti disciplina, kurioje šaltiniais paremtą tyrimų stilių pakeistų „proza“, kuri savo žinias grįstų ar motyvuotų didėjančiu asmeniniu priartėjimu prie fenomeno.“ Tokia ateitimi jie aiškiai netiki, ir mes netikime kartu su jais. Tačiau Lorrainas Dastonas lygia greta atkreipia dėmesį į tai, kad egzistavo laikas „iki objektyvumo“, ir todėl klausia, ar negalėtų taip pat būti laikas „po jo“, kai būtų atsakyta objektyvumo reikalavimo, „kaip kadaise mūsų protėviai nuo sosto nuvertė dievišką karaliaus teisę“. Kokie pavojingi gali būti tokie intelektiniai žaidimai, rodo istorijos mokslo likimas diktatūrų epochoje. Juk tuomet partiškumas buvo dorybė.

Kaip ten bebūtų, atrodo, kad švytuoklė jau seniai pajudėjo atgal: tarptautinis meno istorikų kongresas, 2012 m. vyksiantis Germanų nacionaliniame muziejuje Niurnber-

ge, savo šūkiu pasirinko: „The Challenge of the Object“. Norima naujai atrasti daiktus, kurie kelia iššūkius, kurie tiesiog stoja skersai kelio lengvame paveikslų teorijų maršrute. Taip, tie objektai nieko nesako, o tik laukia muziejuose, kad kas nors juos prakalbintų.

Tiesa

Dar kartą turime priminti skirtumą tarp tikrumo ir tiesos. Mes galime ir net turime iš istoriko (kitaip nei romanisto) pareikalauti tikrumo, pavyzdžiui, chronologijos klausimais. R. Koselleckas rašo: „Egzistuoja istorinio aiškinimo tikrumo laipsniai, kurie gali būti galutinai nustatyti. Ginčas dėl „objektyvumo“ igauna tikrąją jėgą tik tada, kai „faktas“ įtraukiamas į istorinį nuomonių formavimo kontekstą.“ Čia ir driekiasi tiesos arba teisingumo domenai. Ar galime mes iš istoriko tos tiesos reikalauti? Turime tai daryti, tik išlieka klausimas, ar jis ją gali duoti, o tiksliau – kokia tiesos rūšis atitinka jo pažinimą?

Kas yra tiesa? Ilgą laiką manyta, kad ji esą *adaequatio intellectus et rei*, sprendimo ir dalyko sutapimas. Dabar, norint ją konstatuoti, veikia įvedami koherentiškumo, atitikimo, akivaizdumo kriterijai. Kitiems tiesa yra tik tai, ką kuris nors vienas arba grupė laiko esant tikra. Ar yra tiesa savaime? Kaip idėja taip, tačiau pritaikant konkrečioms aplinkybėms – ne, šios vilties turime atsisakyti. Kelias veda nuo pavienių faktų tikrumo prie bendro dalykų sąryšio tiesos.

Tačiau tą sąryšį atpažinti sudėtinga, nes faktų tikrovė priklauso nuo to, kuo tikima, kas pamiršta ir kas atsiminama. Istorijos mokslo ir atsimintos istorijos, *histoire et mémoire*, paraleliškumo atskleidimas, t. y. skirtumo tarp tyrimams tolimos istorinės kultūros ir ekspertų istoriografijos išryškimas, yra reikšmingas. Tuo remdamasis istorijos mokslas užsikariavo sau visą naują kontinentą. Tačiau besidžiaugdamas šiuo (nauju) atminties istorijos, tyrinėjančios dalykų „pomirtinį“ gyvenimą, atradimu, jis neturėtų pamiršti (ir net neigti), kad egzistavo ir „tikrasis“ gyvenimas. Ir turi įsisąmoninti, kad tirti ir atminti nėra tas pats, net jei jie vienas kitą nepaliaujamai veikia: vienu atveju tikslas yra tiesa, kitu – identitetas ir teisingas gyvenimas.

Bet ar istoriko tiesa yra „teisingesnė“ už poeto ar menininko tiesą? O gal yra atvirkščiai? Man retai tenka su pasimėgavimu skaityti istorinius romanus, nes juose dažnai knibždėte knibžda anachronizmų. Ir vis dėlto R. Koselleckas ištarė – „Kleisto „Sužadėtuovės San Dominge“⁷ pakeičia tūkstantį tomų aktų“. Šiuo atveju jis sutinka su Thomu Mannu, kuris apie Schillerio „Wallensteiną“⁸ pasakė: „Istorinė ir psichologinė intuicija čia drąsiai ir užtikrintai žengia prieš paskui kėblinančią šaltiniotyra, kuri

⁷Turima omeny Heinricho von Kleisto novelė „Sužadėtuovės San Dominge“ (1811) – veiksmas vyksta XIX a. pradžioje Haitijoje Amerikos užkariavimo istorijos kontekste.

⁸Friedricho Schillerio poema „Valenšteinas“ (1800) apie Trisdešimtmečio karo herojų ir įvykius.

gali tik ją patvirtinti.“ Šis pavyzdys lyg ir sakytų, kad istoriko užduotis yra parodyti, „kaip iš tikrųjų buvo“, o nusakyti, kas giliai žmogiška, paliekama poetui. Aišku, kad nepaisant detalių teisingumo stokos, romane gali gimti gilesnė ar aukštesnė tiesa, kuri savo ruožtu istorikui gali atverti naujus horizontus. Tačiau gali būti ir taip, o tai kur kas labiau tikėtina, kad tas „giliai žmogiška“ bus ne kas kita, kaip mūsų pačių dabartinė būklė, nukelta į praeitį ir mums sukelianti tariamo atpažinimo džiaugsmą.

Tai, ką tiesa reiškia historiografijoje, Wilhelmas von Humboldtas išvalgiai aprašė dar 1821 m.: „Įvykių tiesa atrodo esanti paprasta, tačiau ji yra aukščiausia, kas gali būti mąstoma. Nes tam, kad ji būtų pasiekta, turi būti atskleista visa tikrovė kaip būtina įvykių grandinė.“

Marie Theres Fögen 2006 m. konstatavo: „kas postuluoja nuo stebėtojo nepriklausančios realybės egzistavimą, argumentuoja pasenusiomis kategorijomis“. Bet kartais „ne savo laiko apmąstymai“ yra būtini. Tai narsiai daro Jensas Nordalmas (gimęs 1969 m., taigi ne toks senyvas ponas kaip aš), kuris skelbia „kai kurias abejones istorijos mokslo metodų diskurso atžvilgiu“ ir pritardamas cituoja 1896 m. Ericho Markso žodžius, kuris tuo metu vykstant vadinamajam Lamprechto ginčui Friedrichui Meineckeui rašė: „visos tos šnekos apie metodus man nepasako nieko nauja, jos yra arba įnoringai užaštrintos, arba pasako tai, kas jau buvo žinoma ligi tol.“ J. Nordalmui kartu su Droysenu pakanka „suprasti tiriant“. Jis klausia, kaip jau prieš jį Hansas-Ulrichas Wehleris, „koks yra teorinės precizikos ir praktinės naudos santykis“, ir pastebi: „Prisirišimas prie tam tikros teoriškai ir metodologiškai pagrįstos „tyrimų strategijos“ slepia savyje pavojų, viena vertus, susiaurinti požiūrio kampą, o kita vertus, mėginti dar kartą išradinėti dviratį.“

Nekonvencionali požiūriu garsėjantis Freiburgo ankstyvųjų Naujųjų laikų istorikas Wolfgangas Reinhardas neseniai pripažino, kad jis „kaip savotiškas dekonstruktyvistas visgi savo kaip istoriko profesine pareiga laikė visiems teiginiams apie pasaulį ir žmones negailestingai užduoti vieną ir tą patį klausimą: ir kaip gi buvo iš tikrųjų“. Jis taip pat yra autorius straipsnio gražiu pavadinimu „Kartais pypkė iš tiesų yra tik pypkė“, kuriame jis, be kita ko, vienam nepataisomam simbolistui, kuris tekste išnyrančiai „dvasinei karūnai“ sugeba priskirti visas įmanomas reikšmes, nurodo, kad *corona clericalis* reiškia paprasčiausią tonzūrą. Egonas Flaigas visa tai yra pavadinęs „skirtumo tarp pragmatikos ir semiotikos ignoravimu“. Toliau cituojant W. Reinhardą, „gali egzistuoti laikinas ir trapus darinys, kurį vadina istorine tiesa“. Ir toliau: „aš tik pasisakau prieš [...] vėl aktualizuotą redukcionizmą su jo moksliskai imperialistine pretenzija į interpretacinę viršenybę [...] Aš siūlau likti prie šios skirties tarp to, kas tikra, ir to, kas įmanoma, bei toliau laikytis požiūrio, kad istorinė tikrovė egzistuoja ir kad ji negali būti pakeista reikšmėmis, kurias praeities žmonės iš tiesų ar tariamai suteikė savo pasauliui.“

Egonas Flaigas, nepavargstantis „žaidimo gadintojas“, jau seniai pasisako už tai, „kad ir istorijos mokslas turi priimti tiesą, kuri siejasi su išorine, objektyvia realybe“. Tai skamba kaip naujas *turn*, o tiksliau, *return*, grįžimas prie savaime suprantamų dalykų. Bet jis šiame kontekste kalba ir apie kartų problemą, nes „gresianti žinojimo devalvacija yra kartu didžiausias egzistencinis įsitvirtinusių mokslininkų priešas“. Mano atveju tai reikštų, jog aš kovoju su naujovėmis, kad ir toliau išsaugočiau autoritetą.

Jei manęs neapgauna nuojauta, „tiesa“ ir visi jos palydovai netrukus taps naujausia mada. 2007 m. didžiai intelektualus žurnalas „Tumult“ („Sumaištis“) po ilgo badavimo laikotarpio išpažino savo „alkį tiesai“: esą reikia pagaliau reabilituoti tikrovę virtualumo akivaizdoje. Visi stebisi? Kodėl turi trukti tiek ilgai, kol proto balsas vėl bus išgirstas?

Fantazija

Bet lieka klausimas, iš kur istorikas semiasi jėgos, iš kur randasi tas supratimas, leidžiantis iš gausių šaltinių, kuriuos jis pats surinko, sulipdyti visumą? Būtent ši kebli operacija kadaise sukėlė istorikų amatininkų įniršį, nes čia ateina laikas pasirodyti fantazijai.

Tai bereikalinga konfrontacija. Dar žymus belgų istorikas Henri Pirenne'as iš istorikų reikalavo fantazijos kaip būtinos jų darbo kokybei. Juk jam nuolat tenka įsivaizduoti procesus ir situacijas, jis turi formuluoti hipotezes, kaip viskas galėjo būti, o jos gali jam kilti tik tada, jei jis turi būtiną įsivaizdavimo galią. Tai, kad tos hipotezės turi būti patikrintos, yra akivaizdu, o jau minėta šaltinių „veto teisė“ čia atlieka savąjį teisėjo vaidmenį.

Bet kas, jei fantazijai nutrūks vadelės, ji virs poezijos pegasu ir nuves į paribius patį istoriką, kuris juo labiau nutoldamas nuo patikimo šaltinių kranto, vis daugiau panirs į anachronizmus? Tarkim, kaip sąmoningas deklaruotas mintinis eksperimentas istorinis koliažas yra visiškai leistinas ir net gali padėti užpildyti tradicijos paliktas spragas kitais vienalaikiais pakaitalais. Tačiau teisėtas yra Alberto Brachmanno priekaištas, kadaise išsakytas Ernstui Kantorowicziui po to, kai šis paskelbė savo nuotaikingą imperatoriaus Frydricho II gyvenimo aprašymą, sekdamas iškilmingu poetiniu Stefano Georgesio stiliumi. Lygiai taip pat pagrįstos jau minėtos Gerdo Althoffo pastabos Johannesio Friedo adresu. Istoriko ir skaitytojo paktas negali būti sulaužytas.

Romanistai, meninių ir dokumentinių filmų scenaristai renkasi formą: tragediją, komediją, satyrą, romantinę istoriją ir ją individualizuoja, dramatinizuoja, aktualizuoja, emocijonalizuoja ir apskritai daro visokeriopu įkūnijimu akims, ausims, nosiai, lytėjimui, skoniui. Tai gali daryti ir istorikas. Kai kurie jų antikine maniera išgalvodavo veikėjų dialogus, tačiau taip galima elgtis tik tada, kai atitinkami šaltiniai leidžia visa tai autorizuoti. Jis nueis per toli ir nuklys į ikikritinius laikus, jei dėl naratyvinio gyvumo

teiks pirmenybę tik aprašantiems istoriografiniams bei literatūriniais šaltiniais, juos tiesiog perpasakodamas. Ne viskas buvo *passionnant* (prancūziškas raktinis žodis istorinio siužeto ir vaizdavimo formos kokybei nusakyti) ir ne viskas taip turi būti. Pažinimas, kuris gali būti gautas skaitant nesąmoningai paliktus istorinius šaltinius, yra daug patikimesnis už spalvingą kronikų paveikslą. Žinoma, abi šaltinių rūšys papildo viena kitą, grynų faktų kūnas neretai įgyja drabužius vienalaikės istoriografijos dėka.

Koks didelis gali būti netikrumas, parodė atvejis Getingeno akademijoje, kuri 2008 m. savo naujųjų narių klausė, koks jų požiūris į Alberto Einsteino posakį, kad „fantazija yra svarbiau už žinojimą, nes žinojimas yra ribotas“. Apklausos rezultatai buvo paskelbti pirmajame 2009 m. Akademijos pranešimų numeryje: vyrauja sutarimas, kad žinojimas negali apsieiti be fantazijos, tačiau ši privalo turėti ribas. Šią paprastą išvadą germanistė Simone Winko apibendrino taip: „Geriau ką nors žinoti apie fantaziją nei fantazuoti apie žinojimą.“

Taigi istorijos namuose egzistuoja darbo pasidalijimas, įvairūs istorikų ir istorinio darbo tipai: kompiliatoriai, šaltinių rengėjai, analitikai, sintetikai; medžiotojai (idėjų) ir rinkėjai (medžiagos). Visi jie turi savo vietą, visų veikla yra teisėta. Tačiau karalius tarp jų yra tas, kuris vienu metu yra ir medžiotojas, ir rinkėjas. Tiesa, didžiosios sintezės visuomet yra šiek tiek ydingos. Nes jos dėl vaizdingumo ir aiškumo turi redukuoti, kondensuoti, trumpinti, tuo pačiu neišvengiamai praradamos tikrovės kompleksiskumą. Vis dėlto sintetikams priklauso karūna, nes jie supranta ir aiškina. Bet už savo šlovę jie turi sumokėti. Kadaisė žymi Pirenne'o Belgijos istorija jau beveik neskaitoma, Leopoldo Genicot'o „Lignes de faîte du Moyen Âge“ yra praktiškai pamiršti. Šaltinių rengėjai laikui bėgant atsirevanšuoja. Iš sintetikų išlieka keli negausūs istorinio vaizdavimo genijai: Theodoras Mommsenas, Jacobas Burckhardtas, Johanas Huizinga. Rengėjų yra kur kas daugiau: Josephas Chmelis, Louisas-Prosperas Gachardas, Johannas Friedrichas Böhmeris, nekalbant jau apie didžiausius XVII ir XVIII a. mokslininkus: Ducange'as, Martène'as ir Durandas, Vicas ir Vaissette'as, Plancher'as ir Aubrée, Bernhardas Pezas ir Martinas Gerbertas, Johannas Christophas Lünigas ir Thomas Rymeris. Be to, daugelis pastarųjų, rinkdamiesi ne istorijos rašymą, o medžiagos publikavimą, ne kartą išgelbėdavo pačią išnykstančią praeitį.

Vokietijos mokslo tarybos prezidentas Peteris Strohschneideris humanitariniams mokslams neseniai paskelbė dvigubą šūkį: „kompleksiškumo plėtotės“ ir „galimybių prasmės“. Šie abu dalykai tarpusavyje yra susiję, nes tik suvokus kompleksiskumą, galima nurodyti egzistavusias galimybes, arba, kaip formulavo P. Strohschneiderio cituotas Robertas Musilis: „jei egzistuoja tikrovės prasmė, turi būti ir galimybių prasmė.“ Čia galima prisiminti ir R. Kosellecko 1977 m. išsakytą mintį postuluojant būtinybę sukurti „galimos istorijos teoriją“ kaip tam tikrą faktų interpretacijos kontrolės mechanizmą.

O ką daro istorikas? Jis turi iš nepilnai mus pasiekusių realybės fragmentų rekonstruoti istorinę tikrovę. Šiam darbui reikalingos žinios, tačiau būtina ir fantazija. Aš neatsitiktinai sakau „rekonstruoti“, nors dauguma šiuo metu teigia priešingai: istorikas neturi konstruoti, jis gali ir turi tik rekonstruoti. Mat bandymas rekonstruoti sulauko istoriką tose būtinose ribose, kurias jam nubrėžia šaltiniai, ir tik toks bandymas išpildo viltį sužinoti, „kaip buvo iš tikrųjų“. Negalima išstatyti pajuokai šio „tiesos ilgesio“, nes tai yra troškuly, priklausantis mūsų patiems giliausiems poreikiams.

III Amžina jaunystė

Pabaigai – apie Klėjos jaunystę. Jau matėme, kad galbūt egzistuoja ideali tikrovė pati savaime, kuri begaliniu kompleksiskumu atspindi tai, kas kadaise įvyko. Tačiau ji mums nepasiekiamo. Toks kompleksiskumas verčia rinktis, kas apskritai turi būti vaizduojama. Kiti pasirinks kitaip. J. Huizinga išraiškingai nurodė tiems gausiems istorikams, kurie savo darbą suvokia kaip pamatinį indėlį (vok. Baustein – pažodžiui statybinis akmuo, vert. past.), kad vėlesni architektai galbūt pageidautų kitokių akmenų ir plytų. Net ir labiausiai mokytam protui, kaip jis besistengtų, nėra žinomi visi specialūs vienos ar kitos temos šaltiniai. Tai galioja tiek centrinei, tiek periferinei jo interesų sričiai, ir čia mes vėl grįžtame prie kompleksiskumo temos. Naujai atrasti šaltiniai apverčia senas interpretacijas. Nauji objektai, nauji metodai, nauji klausimai leidžia mokslininkui savo kailiu patirti tyrimų rezultatų senėjimą. Ilgiau išlieka tik šaltinių leidiniai, bet ir jie ilgainiui pakeičiami naujais, bent jau po penkiasdešimties ar šimto metų (svarbesnių naratyvinių šaltinių atveju) ar kiek vėliau (dokumentų ar aktų leidinių atveju). Naujus leidimus reikia pasitikti su džiaugsmu, panašiai kaip džiaugsmingai sutinkami anūikai.

Žvelgiant į istoriografijos raidą per pastaruosius du šimtus metų, tenka konstatuoti tebesitęsiančią šaltinių leidybos, šaltinių kritikos, faktų užtikrinimo pažangą. Tačiau, kita vertus, pastebimas netvardomas net žymiausių istorikų pasidavimas vyraujančioms ideologijoms, atsparumo stoka (dažnai laikinų) interpretacinių madų atžvilgiu, net tam tikras bandos instinktas pasiduodant modernių temų svaiguliui, vietoj to, kad ramiai žvelgiant į visumą rinktis tai, kas visų pirma svarbu tiesos pažinimui. Nesunku suprasti, kodėl taip yra: kintantis dabarties interesas nuolat iš praeities renkasi tai, kas jai pačiai dabar priimtina. Antai ilgą laiką Vokietijos istorijoje buvo ieškoma laisvės linijos, dabar visi domisi Europa, o ekonomikos globalizacija veda prie visuotinės istorijos atgimimo. Pasirinkimo galimybių yra begalybė, nes begalinis yra laikas ir nesuskaičiuojami įvykiai, žmonės, likimai. Interesų pokyčiai vis iš naujo atskleidžia latentinį tokios elgsenos anachronizmą: praeities ieškoma ne dėl jos pačios, bet siekiant gauti pagalbos, kurią ji gali (ar įsivaizduojama, kad gali) suteikti dabarčiai, jei

ne konkrečių veikimo pavyzdžių pavidalu, tai bent kaip tam tikri darnūs rėmai ir principai, suteikiantys raminantį tęstinumo jausmą. Ypač stipriai interesas *viena* istorija išreikštas nelaisvose visuomenėse – tendencingas istorinės interpretacijos suvaldymas visuomet yra totalitarinis aktas, todėl jis sutinkamas visose diktatūrose. Visi tie *terribles simplificateurs*, baisieji paprastintojai, viešuomenėje gali sulaukti didelės sėkmės, tačiau jie netarnauja tiesai. Kiekvienas mokslui atsidavęs istorikas atkakliai priešinsis neteisingam istorijos pasisavinimui. Jo užduotis yra ne tik prieštaringų prisiminimų išgydymas, bet ir visokiausių pretenzijų delegitimacija kaip jo laisvės pažyma.

Prasiveržiantis interesas ir pamatinis pažinimo negalimumas: šis dvigubas skepticizmas visų pirma yra XIX ir XX a. sandūros palikimas – istorizmas kaip vertybių reliatyvizmas, žinojimo sociologija kaip pažinimo reliatyvizmas. Ar egzistuoja trečiasis kelias? Menka pagalba vietoj reliatyvizmo rinktis reliacionizmą ir tuo remiantis guostis, kad tiesa (arba tikrumas) visuomet yra tam tikra direktyva. Ar tada reikia sekti O. G. Oexle, kuris prieštaravimą tarp tikrovės ir fikcijos nori įveikti aukštesniame praeities „reprezentacijų“ lygmenyje? Jis pritariamai cituoja Roberto Chartierso šūksnį: „Jei norima atsisakyti šio tiesos siekio, kuris nors galbūt ir perdėtas, tačiau neabejotinai yra pamatinis, laukas turi būti užleidžiamas visoms falsifikacijoms ir falsifikatoriams, kurie išduodami esamą pažinimo būklę, pažeidžia pačią atmintį. Savo amata atliekantiems istorikams tenka būti budriems.“

Iš esmės visai diskutijai apie tiesą, faktus, šaltinius būdingas objekto supainiojimas. Tai, kad faktai ar įvykiai egzistuoja, negali būti užginčijama: apie tai kasdien primena mūsų gimimas, mūsų mirtis. Ginčas prasideda ties interpretacija. Tačiau, kadangi interpretacija remiasi faktais ir nuo jų tiesiogiai priklauso, o jie patys yra ir lieka verifikuojami, istorijos mokslas ir toliau nepalaujamai jiems turi skirti savo dėmesį. Būtina ir toliau didinti įmanomų išeities taškų ir kontrolės instancijų skaičių. Tai, kad faktai lieka, kai interpretacijos yra seniai pamirštos, yra visiškai natūralu ir neišvengiama.

Neatsitiktinai aš vėl pradėjau nuo šaltinio. Mat egzistuoja dvejopas tyrimo kelias: vienas indukcinis, vedantis nuo šaltinių prie hipotezės, o kitas deducinis, vedantis nuo hipotezės prie šaltinių. Kai kuriems teoretikams pirmasis kelias nuo šaltinio prie problemos jau yra tiesiog neišvaiduojamas, kaip antai Jörnui Rūsenui: „Tyrimas paprastai prasideda tada, kai perspektyviniai istorinio pažinimo teoriniai konstruktai įgauna aiškiausią klausimyno formą [...] Iš teorinio žinojimo seka atviri pažinimui klausimai.“ Vis dėlto aš manau, kad abu keliai yra vienodai galimi. R. Koselleckas pasisako taip: „Egzistuoja prasminga, tačiau nepakankama išeitis: paskelbti visus įmanomai pasiekiamus šaltinius. Bet kiek būtini bebūtų šaltinių leidimai tyrimams, jie negali pakeisti istorijos rašymo, historiografijos, nors vienu metu tuo beveik tikėta. Iš paskelbtų aktų sumos gaunama tiek mažai istorijos, kiek vienas po kito surikiuoti taškai sudaro liniją“. Tačiau, čia jau mano paties klausimas, ar ta operacija, kuri tuos taškus sujungia į liniją ar kreivę (taigi atpažįsta, kas juos sieja), nėra nulemta paties nusiteikimo tą liniją

atrasti? Jei aš, senas registru knygų ir dokumentų leidinių skaitytojas, verčiu tų knygų lapus, sujungimo linijos klostosi savaime ir „įdomus“ dalykas krenta į akis tuoj pat. Tuo tarpu pradedantis studijas šių knygų akivaizdoje jaučiasi patekęs į neperplaukiamą faktų jūrą. Jei architektūros tyrėjas ir istorikas nueis į Niurnbergo Zebaldo bažnyčią, tai vienas matys tik konstrukcinius sąryšius, o kitas – tik patricijų atminimo ženklus. Taigi ir indukcinis kelias numato išankstinį žinojimą, suvokimą, interesą.

Istorijos mokslas, kaip ir visi kiti mokslai, yra ir liks amžinai jaunas, bet ne todėl, kad jis nepaliaujamai meluoja. Antai galima patikrinti net visiškai fantastiškai skambančius faktus XIV a. Gelrė heroldo garbės kalbose, ir netikėtai paaiškėja, kad visi jie yra teisingi, o tiksliau – tikri⁹. Tačiau tie faktai yra heroldo atrinkti: ten minima tik tai, kas atitinka idealų paveikslą bebaimio ir nepriekaištingo riterio, nuolat esančio kelionėje ar karo žygyje. Taigi čia atitinkamo veikėjo vaidmeniui priskiriamos tik dalinės tiesos. Šios tiesos gali būti ir idealaus karaliaus – taip gimė švento karaliaus Liudviko IX paveikslas. Mums dažnai pasiekiamos tik šios dalinės tiesos, tačiau jos neatspindi gyvenimo, o tuo pačiu ir tiesos sudėtingumo. Ne tik nauji klausimai ir nauji interesai atjaunina begalinę istorinę medžiagą. Mes tiesiog neturime priemonių atvaizduoti visumą. Tiesa egzistuoja įvairiuose lygiuose. Ši tiesa yra nepasiekiamą.

* * *

Grįžkime prie B. Wilkomirskio sulaužyto tiesos pakto tarp istoriko ir jo skaitytojo. Jau minėjau, kad jis privalo būti nepažeistas, jei istorija vis dar nori gyvuoti šalia literatūros. Kartu su Pauliu Ricoeur'u norėčiau pasakyti, kad šis paktas ne tik turi, bet ir gali būti nepažeistas – tiesa, iki tam tikro taško. Atmintis žino nuostabų staigaus atpažinimo jausmą, kuris istoriografui toliau už jo paties amžiaus ribos yra užgintas. Tačiau jis juk gali savo metodais ir kitais pažinimo įrankiais peržengti tą pamatinę energiją suteikiančią netobulumą ir kartais priartėti prie palaimingo akivaizdumo.

Kaip apskritai gyvenime, taip ir moksle kai kurios problemos lieka neišspręstos ir pamažu nustumiamos į šalį: gyvenimo praktika pasirūpina trukme ir ramybe. Kai kurie žodžiai laikui bėgant išnyksta ir vėlesnėms kartoms teisėtai tarnauja nustatant tikslią šių iš mados išėjusių tekstų parašymo chronologiją. Atrodo, kad vienoje tokioje išblukimo fazėje mes visi dabar esame. Tiesos krizė šiuo metu sklaidosi. Tačiau iš esmės ji vis dar čia ir ji dar tikrai sugrįš. Todėl turime tuo rūpintis. Užsiimti mokslu kartu reiškia ir nuolat mąstyti apie savo veiklą.

Kartais reikia būti tiesiog „paprastam“ ir be intelektualinių pretenzijų, kad nepakliūtum į tariamai neišvengiamas gyvenimui tolimų teorijų žabangas. Ir nors teigiama, kad mokslas prasideda ten, kur baigiasi sveikas žmogiškasis protas, tačiau juk yra ir pasaka apie naujus karaliaus drabužius. Michaelis Werneris, protingasis Paryžiaus vokiečių–prancūzas, kartą ramiai pastebėjo, kad čia mus dominantis klausimas tėra

⁹Plg. W. Paravicini, *Ritterliches Rheinland*, Köln, 2009.

„grynai tikėjimo dalykas“. Jis teigia, kad „radikalus istorinio pažinimo galimybių kvestionavimas iš principo neturi kitokio statuso, nei kaip nors specifiskai apibrėžtas tokių galimybių patvirtinimas“. Ir pasisako už supratimo būdų pliuralizmą. Tai labai šiuolaikiška. Mūsų kasdienė patirtis sako, kad egzistuoja gyvenimiškai praktinė tikrovė ir tiesa (kitaip kaip būtų galima saugiai važiuoti automobiliu?), tačiau drauge ji sako, kad tyrimas veda ne prie baigiamųjų atsakymų, bet prie naujų klausimų. Todėl ieškoti tiesos yra kiekvieno mokslininko, taip pat ir istoriko, užduotis, ir čia kalbama ne apie *kieno nors* tiesą, bet apie tiesą savyje ir sau (*an und für sich*).

Didysis prancūzų istorikas Marcas Blochas, gestapo nužudytas 1944 m., savo antkapio įrašui buvo pasirinkęs: *Dilexit Veritatem* („Jis mylėjo Tiesą“). Jis bent jau tikėjo tiesa, kuri, aišku, nėra paprastai perskaitoma šaltiniuose, tačiau vis dėlto egzistuoja. Neturėtume nuo jo atsilikti.

Išvertė Rimvydas Petrauskas

THE HISTORIAN'S TRUTH

Summary

WERNER PARAVICINI

The article is examining a fundamental issue of the truth concept in the science of history from a broad perspective of the historiography and a theory of knowledge. In the context of historiography driven by the new ('postmodern') tendencies (a widely common distrust with the 'truth' concept is stated) it newly considers the concepts of the fact and the source, the possibilities of the imagination and interpretation. The 'eternal youth' of history (or the fact that each generation is rewriting it anew) is not determined by the lies and mistakes of the previous generations, but rather by the fact that a complex reality of the past cannot be accessed in full. There should be a process of approaching the truth (a pact between the historian and the reader, i.e. a demand to achieve the truth), the truth should be searched for, but the complexity of the truth and immense historical materials necessitate that historians must choose and can learn only a partial truth.

Gauta 2009 m. rugsėjo mėn.

Werner P a r a v i c i n i (g. 1942) – vokiečių medievistas, Kylio universiteto profesorius, ilgametis Vokietijos istorijos instituto Paryžiuje direktorius, Rezidencijų tyrimo komisijos prie Mokslų akademijos Getingene vadovas, fundamentalios studijos apie Vakarų Europos diduomenės žygius į Prūsiją ir Lietuvą autorius (*Die Preußenreisen des europäischen Adels*, Bd. 1–2, Sigmaringen, 1989–1994, kiti 3 tomai rengiami).